

CE A ÎNVĂȚAT ISUS DE LA FEMEI

James F. McGrath (n. 1971), titularul Catedrei L. Goodwin la Butler University (Indianapolis), s-a specializat în complexa problematică a Noului Testament, precum și în istoria primelor comunități creștine. Studiile sale abordează problema separării creștinismului de iudaism, a relațiilor dintre creștinism și religiile antice (în special gnosticismul), precum și raportul dintre credință și știință. Dintre lucrările sale, primite foarte favorabil de publicul larg, amintim: *John's Apologetic Christology: Legitimation and Development in Johannine Christology* (2001), *The Only True God: Monotheism in Early Judaism and Christianity* (2009), *The Burial of Jesus: What Does History Have to Do with Faith?* (2012), *Touching the Face of the Cosmos: On the Intersection of Space Travel and Religion* (2015), *Theology and Science Fiction* (2016), *The Mandaean Book of John: critical edition, translation, and commentary* (2020).

JAMES F. McGRATH

**CE A ÎNVĂȚAT ISUS
DE LA FEMEI**

Traducere din engleză
de Radu Cucuteanu

H HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Dionisie Pîrvuloiu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Dragoș Dumitrescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Master Print Super Offset

James F. McGrath
What Jesus learned from women
© 2021 James F. McGrath, of the English original version
by James F. McGrath.
This edition licensed by special permission of
Wipf and Stock Publishers.
www.wipfandstock.com

© HUMANITAS, 2023, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
McGrath, James
Ce a învățat Isus de la femei / James F. McGrath;
trad. de Radu Cucuteanu. – București: Humanitas, 2023
Conține bibliografie
ISBN 978-973-50-8175-1
I. Cucuteanu, Radu (trad.)
2

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Pentru soția mea, Elena

CUPRINS

<i>Prefață</i>	9
Introducere	13
MARIA	
Ce a învățat Isus de la mama sa	33
ACASĂ LA BUNICA	
Ce a învățat Isus vizitând Marele Oraș de pe Colină	64
SAMARITEANA	
Ce a învățat Isus de la o israelită la fântâna lui Iacob	87
FEMEIA SIRO-FENICIANĂ	
Ce a învățat Isus de la o mamă foarte insistentă	109
FIICE ÎNDURERATE	
Ce a învățat Isus de la două femei cu probleme vechi de doisprezece ani	130
MARIA ȘI MARTA DIN BETANIA	
Ce a învățat Isus de la două surori foarte diferite	155
PÂNĂ LA ULTIMUL BĂNUȚ	
Ce a învățat Isus de la o văduvă sărmană, care și-a împărțit ultimii bănuți	186
PREZUMȚIA DE VINOVĂȚIE	
Ce a învățat Isus de la o tânără fără apărare, acuzată de adulter	201

MARIA MAGDALENA

Ce a învățat Isus despre puterea de a numi
și despre păstrarea demonilor la distanță. 234

IOANA

Ce a învățat Isus de la o prietenă sus-pusă. 277

CONCLUZIE

Ce a învățat Isus de la femei 309

Note 321

Bibliografie 365

PREFAȚĂ

Odată ce o carte e încheiată, poate fi dificil să descoperi motivul pentru care a fost scrisă. Știu că am fost influențat de o seamă de factori și mulți oameni m-au întrebat cum de am ajuns să scriu această carte și de ce ar trebui să ofer o scurtă justificare a ei. Momentul-cheie a fost cel în care o studentă mi-a cerut ajutorul cu privire la o lucrare de licență și o cercetare independentă, care i-ar fi permis să aprofundeze relația dintre două lucruri pe care le considera contradictorii, anume credința creștină și feminismul. În calitate de cercetător care studiază istoricitatea lui Isus Cristos, am început imediat să caut metode pentru a o ajuta pe studenta respectivă să facă ceva original și valoros în această direcție, poate ceva care ar putea să ducă la scrierea unui articol sau chiar a unei cărți cu acest subiect, fie de ea, fie de amândoi. Cum foarte mulți au scris despre cum vedea Isus femeile și deschiderea lor de a învăța de la el, am început să mă gândesc la acest subiect, dar invers, adică felul în care Isus a învățat ceva de la femei. Restul a venit de la sine destul de repede, de cum am început cu exemplul clasic (cu femeia siro-feniciană, care l-a făcut pe Isus să se răzgândească) și în scurt timp am găsit alte exemple în care femeile sunt cele ce au preluat inițiativa și l-au influențat. Reacțiile discipolilor lui și ale celor din preajma sa au arătat că ceea ce vedem în paginile Evangheliilor nu e un Isus care ilustrează lucruri pe care le propovăduia de obicei, ci un Isus care făcea ceva pentru prima dată. Restul, cum se spune, este istorie. Sau mai bine voi lăsa cititorii și semenii mei de breaslă să judece dacă am reușit să refac

povestirea cu acuratețe. În orice caz, rezultatul este cartea pe care ați început să o citiți.

Datorez mulțumiri multora. În primul rând, să o amintesc pe soția mea, Elena McGrath, femeia de la care am învățat cel mai mult și căreia îi mulțumesc și pentru că a citit și mi-a oferit feedback pentru multele ciorne ale capitolelor cărții, pe măsură ce scrisul mergea mai departe. Apoi vreau să-i mulțumesc lui Rachel Koehler pentru discuțiile despre cercetarea făcută de ea pentru licență la Universitatea Butler, care mi-au dat ideea pentru această carte. Îi sunt recunoscător lui Chris Spinks, redactor la Editura Cascade, care a răspuns imediat cu entuziasm la ideea mea de carte și a dus-o de la idee la proiect asumat. Am enorm de multă apreciere pentru participării la școala de duminică pe care o țin la Biserica Baptistă Crooked Creek (pastorii Joy și John Amick, Marcia și pastorul Don Scott, Judy Spencer, Nicole și John Arnold, Ann și Jim Hickey, familia Peacock și alții care ni s-au alăturat), pentru că mi-au oferit multe ocazii pentru discuții ce mi-au permis să cunosc și să acumulez reacții la ideile din această carte, oferindu-mi sugestii și observații care au influențat cartea în mod direct. Datorez mulțumiri și altor parteneri de discuții și cititori ai manuscrisului în lucru, precum Amy-Jill Levine, Sara Parks, Sooji Whitten Ford, Talita Adam, Dana Făgădar, Rose LaVista, Lydia Bringerud, Chuck Robertson, precum și colegilor mei de la Universitatea Butler: Deb Saxon, Claudia Johnson și Mindy Welch. Sunt mulți colegi cu care am purtat discuții, fie și sumare, dar care m-au ajutat la conceperea cărții sau la anumite detalii, printre care April DeConick, Elizabeth Raine și Ben Chenoweth. De asemenea, sunt recunoscător față de nenumărați alți cercetători și lucrări științifice, incluse în bibliografia cărții, în număr prea mare pentru a-i aminti aici pe fiecare, care mi-au slujit drept parteneri de discuție prin ceea ce au scris. Vreau să mulțumesc și companiei Patheos pentru că mi-a găzduit blogul, unde am cercetat și am primit feedback asupra concepției cărții și asupra unor idei. Biblioteca Irwin a Universității Butler mi-a pus

la dispoziție o serie de resurse cruciale (uneori prin programul de împrumut interbibliotecar), ca și Biblioteca Seminarului Teologic Creștin, Biblioteca Publică din Indianapolis, bibliotecile Centrului Scarritt–Bennett și a Școlii Teologice Vanderbilt din Nashville, și Biblioteca Statului Victoria din Melbourne, Australia.

Vreau să-i mulțumesc lui Macey Dickerson pentru ilustrația incredibilă pentru copertă. Felul în care și-a găsit inspirația în ceea ce am scris a făcut-o să reprezinte întâlnirea femeii samaritene cu Isus într-un fel ce simt că immortalizează perfect esența cărții, ca și faptul că este pur și simplu frumoasă. Doresc să-i mulțumesc lui Mike Surber de la firma Wipf and Stock pentru munca sa pentru coperta cărții. Doresc să le mulțumesc lui April DeConick și Adele Reinhartz pentru cuvintele lor frumoase. Când am văzut prima dată coperta cu ilustrația și textele de pe ultima copertă, am fost copleșit de emoție într-un fel pe care nu l-am cunoscut la nici una dintre cărțile mele anterioare.

Introducere

Poate că unii cititori vor găsi discutabilă ideea că Isus a învățat ceva *de la femei* și sper că paginile de mai jos vor constitui un argument convingător pentru a-i lămuri că nu este deloc cazul. Totuși, înainte de a aborda acest subiect mai de nișă, trebuie să facem apel la mulții creștini pentru care problema nu este de la cine ar fi învățat Isus, ci dacă a învățat ceva de la cineva cu adevărat. Ar trebui să ne surprindă, să ne uluiască faptul că un mare număr de oameni nu se simt în largul lor când aud că Isus ar fi avut ceva de învățat de la alții. Faptul că Isus era pe deplin om este o axiomă a credinței creștine la nivel istoric – o ființă umană completă, cu suflet omenesc (sau ceea ce astăzi mulți preferă să numească o minte și o personalitate omenești). Definițiile clasice ale ortodoxiei creștine sunt foarte clare în ceea ce privește acest aspect, cum sunt și Evangheliile Noului Testament. Evanghelia după Luca subliniază cât se poate de limpede acest lucru, afirmând că Isus „sporea cu înțelepciunea“* (Luca 2:52). Sporitul cu înțelepciunea înseamnă esența învățării; la drept vorbind, afirmația lui Luca este pur și simplu incompatibilă cu ideea că Isus nu ar fi avut nevoie să învețe, să i se predea. Cu toate acestea, se pare că există multe concepții eronate. Ceea ce istorisește Luca imediat înaintea acestei afirmații, scena cu Isus la Templu pe când era copil, este reprezentată uneori în filme în sensul că Isus este cel care *îi învață* pe vârstnici. Totuși, ce spune de fapt Luca este că Isus *era în mijlocul învățătorilor, ascultându-i*

* Citatele biblice sunt preluate din *Biblia sau Sfânta Scriptură*, EIBMBOR, București, 1994 (n. tr.).

și *întrebându-i* (Luca 2:46). Isus nu este înfățișat ca fiind altceva decât om, nici măcar ca un copil-minune atotștiutor, care nu are nevoie să învețe. Mai degrabă, în acest episod este înfățișat ca elevul ideal. Ascultă și pune întrebări care duc la sporirea sa în înțelepciune. Căci, într-adevăr, Luca spune că sporea cu înțelepciunea și cu vârsta. Al doilea cuvânt poate însemna și „maturitate“, iar atunci întregul verset ar fi despre creșterea și dezvoltarea cognitivă și emoțională a lui Isus. Dar chiar dacă Luca se referea la procesul de creștere în înălțime, acest fel de creștere este numai o parte din ce înseamnă a fi om. Dintre cei care acceptă faptul că Isus a fost om adevărat, nici unul nu și-l închipuie ca născându-se sau apărând pe această lume direct ca adult, cu atât mai puțin ca uriaș. Dar, când vine vorba despre cunoașterea și înțelepciunea sa, în imaginația multora nu se naște același lucru. Mai mult, există izvoare apocrife care îl prezintă pe Isus vorbind de când era nou-născut sau învățându-i pe cei ce ar fi trebuit să îi fie profesori. Dar acesta nu este Isus din istorie și e și mai puțin acel Isus întru totul omenesc pe care ni-l arată izvoarele cele mai vechi. Uneori imaginea din Noul Testament se află în dezechord cu concluziile istoricilor. Dar în această privință cele două sunt în acord în mare măsură. Ar trebui să le lăsăm așa și să acceptăm ceea ce ne spun: Isus a învățat.

Dacă ridicăm întrebarea „Cine l-a învățat pe Isus?“, vedem că imediat ne apar în minte o serie de nume de femei și de bărbați. Fără îndoială, mama lui a fost cel puțin unul dintre învățătorii pe care i-a avut în copilărie. Nu știm dacă Isus a avut parte de vreo formă de educație oficială. Există o dezbateră legată de faptul că a învățat sau nu să scrie și să citească și, dacă da, cât de bine. Chiar dacă am lua *ad litteram* scena din Evanghelia în care Isus citește din Isaia în sinagogă și cea în care scrie în praf și le-am vedea ca descrieri istorice în sine, știm că mulți învață pe de rost pasaje din Biblia ebraică pentru Bar Mițva¹ fără să învețe prea bine limba ebraică și că mulți pot mâzgăli câteva cuvinte, dar nu sunt capabili să scrie tratate întregi. Din fericire, putem lăsa deoparte, în

acest context, întrebarea dacă Isus a avut ocazia să meargă la școală și dacă mai târziu a fost unul dintre elevii sau discipolii lui Ioan Botezătorul. În capitolul următor vom începe să explorăm acest subiect, pornind de la posibilitatea ca mama sa să fi jucat un rol în educația lui și în pregătirea altor experiențe educaționale. Cu siguranță, primele cuvinte ale lui Isus au fost rostite sub tutela ei. Putem bănuși unele lucruri bazându-ne doar pe similitudinile experienței omenești. Pe altele le putem deduce din ceea ce ni se spune în izvoarele antice. În capitolul următor ne vom gândi la ce ar fi putut să învețe de la bunica lui, în lumina puținelor tradiții ce o privesc păstrate de Biserică, și din nou ne vom baza pe punctele comune ale experienței umane. Dar ne vom găsi pe un teren mai sigur când vom ajunge la relatările din Evangheliile privind contactul lui Isus ca adult cu femeile. Vom vedea că prezentarea lui Isus în tinerețe, făcută de Luca, nu se referă la trăsături pe care să le fi avut doar la o vârstă mai fragedă, ci indică un traseu care a continuat să îl caracterizeze și ca adult. Asemenea fiecărui om, în cele din urmă a încetat să mai crească în înălțime, cel puțin din punct de vedere biologic. Pe de altă parte, vom descoperi în toate Evangheliile dovezi importante arătându-l pe Isus învățând de la alții de-a lungul întregii sale vieți.

Cum scriu din punctul de vedere al unui profesor, mă surprinde faptul că acest aspect al vieții lui Isus a primit atât de puțină atenție în trecut. Pentru a fi un profesor bun este necesar să înveți întreaga viață. Isus și-a încurajat discipolii nu numai să-i asculte cuvintele și să le pună în aplicare, ci și să observe lumea, inclusiv părți ale comportamentului omenesc, precum și organisme și fenomene neumane. Luați seama la crinii câmpului cum cresc, a spus Isus, ca vechiul rostitor de pilde care și-a îndrumat ucenicii să fie atenți la furnică și să învețe o lecție de la ea.² Pe măsură ce Isus îi învăța pe alții, a continuat să observe și să învețe din ceea ce vedea, precum și din interacțiunea cu alți oameni, fie ei bărbați sau femei. Și și-a învățat discipolii să facă aidoma.

Poate vă întrebați de ce titlul cărții vorbește despre ce a învățat Isus de la femei, iar nu ce l-au învățat femeile pe Isus, care ar fi fost un titlu mai scurt. Există un motiv pentru această decizie. Dacă ne gândim, de pildă, la povestirea văduvei sărace care își aruncă singurele monede în vistieria Templului, vedem că Isus o folosește ca exemplu pentru a ne arăta lucruri pe care el le-a învățat din urmărirea acțiunii ei, pe care apoi le transmite altora. Probabil că nu am spune că în acest caz aparține văduva *l-a învățat* pe Isus. El a asimilat lucruri de la femei nu numai când ele îl învățau în mod activ, ci și când ele poate că nu aveau nici cea mai mică idee că el învăța ca urmare a lucrurilor pe care le spuneau și făceau. Nu avem nici o dovadă că văduva sărmană pe care tocmai am amintit-o a știut că Isus vorbea despre ea în acea clipă și cu atât mai mult despre faptul că oamenii vor auzi povestirea ei peste secole. Putem învăța de la ea deoarece Isus a făcut-o primul și a trecut mai departe discipolilor săi ceea ce a aflat. Vom vorbi mai mult despre ce anume ar fi putut fi asta într-unul dintre capitolele acestei cărți.

ISTORIE, FICȚIUNE ȘI POVESTIRE

Pentru unii dintre cititorii unei cărți ca aceea de față, ar părea suficient doar să discutăm pildele din Evanghelii și să ne oprim aici. Dacă așa spun Evangheliile înseamnă că așa este. Totuși, o asemenea abordare pur și simplu nu ar fi potrivită pentru cineva care a văzut cum este investigată viața lui Isus sau a oricărui alt personaj istoric de către istorici. Speranța autorului este că cititorii vor găsi cartea relevantă, interesantă și dând de gândit, indiferent dacă sunt curioși în ce îl privește pe personajul istoric Isus care se află în spatele Evangheliilor, sau doar pe acel Isus, reprezentat în ele, fără alte întrebări. Însă, indiferent de situație, nu putem ocoli cu totul întrebările legate de istorie, iar autorul este într-adevăr interesat de toate aspectele posibile ale subiectului: mesajul Evangheliilor ca narațiuni, tradițiile din care s-au inspirat autorii lor și viața

lui Isus în sine. Acestea trei nu sunt deloc atât de îndepărtate pe cât par uneori. Un motiv este că istorisirile antice privind viața oamenilor faimoși nu se concentrează asupra vieții lor intime, asupra sentimentelor, asupra stărilor psihologice sau asupra influențelor formative în aceeași măsură în care ne așteptăm să se întâmple cu biografiile moderne. Pe scurt, nu se concentrează asupra detaliilor și proceselor de învățare și educație așa cum le concepem noi astăzi. În aceste condiții, poate că atât istoricul, cât și cel pasionat de literatură vor resimți frustrare în chip egal dacă se uită la izvoarele antice în căutarea unui Isus care învață. Totuși, faptul că biografii antici nu ne împărtășeau interesele nu înseamnă automat că nu există posibilitatea să fi înregistrat informații de folos scopurilor noastre. O examinare atentă, cum vom arăta pe parcursul cărții, ne arată un Isus care învață de la alții. Pentru cei dintre noi care caută să învețe de la Isus, aceasta ar trebui să fie o perspectivă incitantă. Să auzi predicile unui profesor e un lucru. Când avem ocazia să întrezărim cum învață și cum ceea ce învață îi afectează ceea ce predă, precum și impactul avut de acesta, atunci propria noastră experiență educațională poate să treacă la un alt nivel, care deschide noi puncte de vedere pentru propria noastră învățare.

Unii și-au manifestat un scepticism și/sau pesimism atât de puternic în privința Evangheliilor, chiar și a celor mai timpurii, încât ar putea pierde speranța de a surprinde mai mult decât cea mai vagă și mai încețoșată licărire din acel Isus istoric. Nu împărtășesc acest pesimism, chiar dacă înțeleg pe deplin motivele sale. Evangheliile spun cu regularitate povești despre Isus care sunt încărcate de simbolism – uneori atât de puternic, încât nu putem să nu ne întrebăm dacă nu au fost inventate întru totul cu scopul de a oferi un mesaj teologic despre Isus, unul care nu are nimic de-a face cu istoria. Pentru generațiile mai vechi de istorici, căutarea acestui Isus istoric viza îndepărtarea straturilor de teologie pentru a găsi faptele în sine. Totuși, Isus nu era un simplu învățăcel. Studia teologia și era de așteptat să găsim elemente teologice întreșute în

viața și vorbele unui asemenea om. Faptul că mulți consideră stânjenitoare discuția despre „teologia lui Isus“ este legat direct de jena pe care o simt mulți când se amintește despre educația lui Isus. Dacă a învățat așa cum au făcut-o și alții, dacă a elaborat o viziune teologică într-un fel comparabil cu al altora care iau parte la această strădanie umană, atunci asta nu subminează cumva presupusa lui divinitate, alături de caracterul divin al spuselor sale? Încă o dată trebuie subliniat că, dacă nu urmărim să negăm natura omenească a lui Isus, trebuie să îl înțelegem ca luând parte la experiențele de creștere și dezvoltare umane, nu doar cele legate de forma sa biologică, și ci cele privind procesele mintale și cogniția. Odată ce acceptăm asta, vom înțelege că Isus însuși a fost printre cei mai timpurii interpreți ai propriei vieți și învățături, primul care a oferit o opinie teologică privind ce a spus, făcut și cunoscut. După ce am îmbrățișat acest punct de vedere, ce pare evident, devine posibil să sperăm, să ne așteptăm să găsim și să începem să căutăm acele ițe din țesătura învățaturii și tradițiilor Bisericii care încep cu teologia lui Isus.

Problema mai largă ce apare când vorbim despre interpretarea scenelor din Evanghelie este de a înțelege când avem de-a face cu o istorie scripturalizată și când citim o Scriptură istoricizată³. Prin prima formulă, „istorie scripturalizată“, mă refer la reformularea unui eveniment istoric, astfel încât să imite texte din Scripturile evreiești (ceea ce creștinii numesc Vechiul Testament). Un asemenea exemplu poate fi găsit în relatarea crucificării din Evanghelia după Matei. Scena batjocoririi rezonează cu o reprezentare bine-cunoscută a suferințelor celor dreți provocate de cei răi, care se găsește în Pildele lui Solomon, un text ce a făcut parte din traducerea grecească a Bibliei evreiești (cunoscută drept Septuaginta) și care poate fi găsită în partea apocrifă a unora, dar nu a tuturor Bibliilor de astăzi. Nu există nici o îndoială că Isus a fost crucificat, dar Matei prezintă evenimentul într-un fel ce imită un text anterior, pe care îl consideră că ar putea fi de ajutor cititorilor în interpretarea a ceea ce au citit. Prin a doua sintagmă,

„Scriptură istoricizată“, înțeleg scene precum cea redată de Matei privind copilăria lui Isus. Nu avem nici o altă dovadă că ar fi fost vizitat de astrologi sau că ar fi fugit în Egipt, iar cel mai probabil istoria a fost rezultatul efortului autorului, care a început cu povestirea lui Moise, și apoi a croit o povestire privind experiențele părinților lui Isus și ale tânărului lor fiu pentru a compara și a pune în antiteză cele două persoane. Scopul a fost de a-l înfățișa pe Isus drept „noul Moise“ și totodată ca fiind superior lui Moise. Reprezentarea ispitirii lui Isus în deșert poate fi creată integral pentru a-l arăta pe Isus urmând porunca divină în sălbăticie, acolo unde Israel nu a făcut-o, chiar dacă se poate ca în realitate Isus să fi petrecut o vreme în deșert gândindu-se la valorile și angajamentele sale. Faptul că povestirea este una simbolică nu înseamnă că Isus cel istoric nu a scrutat alte drumuri în viață și a hotărât să le respingă, chiar dacă lucrurile nu s-au întâmplat în același timp. Unele povestiri pot fi integral sau parțial simbolice sau istorice, dar multe, poate marea majoritate a lor implică o parte importantă din ambele feluri. De exemplu, evidențierea episodului în care Isus este pus din nou în fața ispitei, spre sfârșitul vieții, în grădină, ca Adam, nu înseamnă că episodul din Ghetsimani nu este adevărat în esența sa.⁴ În multe ocazii poate fi greu de spus cu ce categorie avem de-a face sau dacă diferențierea are vreo importanță. Efortul de a-l înțelege pe Isus cel istoric trebuie să înceapă cu o examinare atentă a ceea ce se povestește și cum este amintit acel episod după aceea. Dacă ceea ce găsim nu pare să ne ducă dincolo de nivelul povestirii, unii vor fi perfect mulțumiți cu acest rezultat. Dacă pare că putem zări semne ale unei alte persoane în fața și în spatele textului, unii vor găsi foarte incitant acest lucru. Speranța mea este că cititorii interesați de ambele aspecte vor găsi folositoare explorarea interacțiunilor importante dintre Isus și femeile care i-au schimbat viața și că studiul acestora îi va conduce către noi înțelegeri, atât a textelor, cât și a oamenilor din trecut care și-au lăsat amprenta asupra lor.